

סימן קמט

הרב יהודה ברכה

מח"ס "ברכת יהודה" ה' חלקים

ירושלים

בדין ברכת "חכם הרזים"*

מחזורת כשמלה, ואף אנכי הצעיר כתבתי פסק בנדון כבר ביום שישי הסמוך לכנס הנ"ל, ופרסמתי אותו בין שומעי לקחי, ושוב שמעתי שכן הורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א, ומאחר ויצאה קול המולה שחלילה יצאה תקלה מפי גדול הדור, אמרתי אשנה שוב פרק זה עם תוס' נופך. וזה החלי בעזרת השם וישועתו.

איתא בגמ' ברכות (נ.ט.) ואמר רב המנונא הרואה אוכלוסי ישראל, אומר ברוך חכם הרזים, אוכלוסי עובדי כוכבים, אומר ברוך חכם הרזים, שאין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומים זה לזה. ופרש"י אוכלוסי. חיל גדול של ששים רבוא: חכם הרזים. היודע מה שבלב כל אלו. ע"כ. והרמב"ם בפרק מהלכות ברכות הלכה יא כתב הרואה שש מאות אלף בני אדם כאחד וכו', ואם ישראל הם ובארץ ישראל, מברך ברוך אתה ה' חכם הרזים. ובש"ע או"ח (סי' רכז סעיף ה) כתב הרואה ששים רבוא מישראל ביחד, אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים. ובספר שער העין (פרק כה סק"ה) כתב להסתפק אם הברכה היא על ראיית כינוס של ס' רבוא, ולפ"ז סגי לראות חלקם, כיון שיודע שהם חלק מס' רבוא מכונסים, או דהברכה על ראיית מספר של ס' רבוא, ולפ"ז צריך לראות את כולם. ולכאורה היינו בראיה אחת ארוכה, ואי"צ בבת אחת ממש, ועדיין צ"ע. ע"כ. אולם לפענ"ד נראה שאין זה מעכב, שמאחר והברכה אינה על התפעלות ריבוי האנשים, אלא הברכה היא על גדולת הבורא, שגדולה חכמתו עד אין חקר, שהרי ששים רבוא נמצאים כאן במעמד זה, ואין דעות דומין זה לזה, ואין פרצופיהן דומין זה לזה, והוא יודע מה בלב כל אלו האוכלוסין (וכלשון

זכה עם ישראל בשבוע שעבר להתאחד יחד ביום ראשון ל' אדר א' תשע"ד בכניסה לעיר הקודש ירושלים ת"ו, לעצרת תפלה וזעקה ומחאה על תוכנית הממשלה לגייס את בני הישיבות, ואם יסרבו, יכנסו לכלא, ה' ישמור ויציל, והורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאם יהיו נוכחים בעצרת ששים רבוא יש לברך ברכת ברוך חכם הרזים, ואע"פ שאינו רואה את כולם [ושמעתי שכ"כ בספר חוט השני על ברכות], ועוד הוסיף ואמר שאף אנשים הגרים בחו"ל, כדאי שיבואו למעמד הקדוש הזה אשר נערך בארצנו הקדושה, בשביל לברך ברכה נדירה ויקרה זו, וזאת מלבד מצוות קידוש השם הגדול והנורא שיש בזה. וכך נעשה מעשה, שבשעת המעמד הנשגב, הודיע ראש ישיבת עטרת ישראל הגאון הרה"ג רבי ברוך אזרחי שליט"א ברמקול לכל הקהל, שלאחר הבירור אצל גורמי המשטרה שאישרו שיש בעצרת יותר משש מאות אלף איש, הוא יברך ברכה זו בקול רם ביחד עם הקהל עם שו"מ, וכך עשו הלכה למעשה רוב ככל עמך בית ישראל. [והרה"ג רבי נפתלי ז. גנצבי שליט"א כתב בקובץ אור ישראל (תשרי תשס"ה שנה ו גליון ה) שלא דוקא ששים רבוא, אלא הכוונה לשעור גדול. ע"ש]. אולם לאחר מעשה שמענו מכמה ת"ח שפקפקו בהוראה זו, מאחר ולא ראו את הששים רבוא בראיה אחת, וטענו שחלילה הכשילו את הצבור בברכה לבטלה. אולם לפענ"ד הוראת הגר"ח

*מאמר זה הגיענו כבר לפני חודשיים, מיד אחרי המעמד הגדול שהתקיים בשערי ירושלים, אלא שעקב ענינא דיומא - מאמרים בעניני החגים, נדחה פרסום המאמר עד כה. ועם הרה"כ שליט"א הסליחה. המערכת.

רצוא, ולפ"ז ע"כ לפרש צדעת הרמז"ס והש"ע כמ"ס
צס"ד).

ועוד יש להביא מ"ש שם בגמ' שאף סומא מברך
על המלך, אם מרגיש שבאותה שעה המלך עובר
שם, וכן נפסק במ"ב (סי' רנד ס"ק יא). והאחרונים
כתבו שאף אם רואה את שיירת המלך, רשאי
לברך, ואף שאינו רואה את המלך. הובאו בספר
הלכה ברורה (סי' רנד הלכה יט). ע"ש. אולם אף
בראיה זו יש מקום להתפלפל. ועכ"פ מכח הסברא
שכתבנו לעיל, נראה שכן עיקר לדינא. ובגמ'
כתובות (נב). אמרו ל"ל קרא, סברא היא, הוא
אסרה והוא שרי לה. וחזינן מינה שכח של סברא,
אינו פחות מכח ראייה מהמקרא.

והרה"ג רבי ראובן נקאר שליט"א הביא ראייה
ממה שכתבו הפוסקים שעל האוקיינוס מברך
ברכת שעשה את הים הגדול (ולדעת הש"ע אף צ"ס
המיון), ואילו בשאר ימים מברך עושה מעשה
בראשית, והרי בראיית מי הים, אינו רואה שום
הפרש ביניהם, אלא ע"כ למימר שכיון שיודע שים
זה הנראה לפניו, הוא רחב ידים, שפיר דמי לברך
עליו ברכת שעשה את הים הגדול, ומינה דאף
לגבי נ"ד כיון שיודע דאיכא הכא במעמד אחד
ששים רבוא, שפיר דמי לברך ע"ז.

וכיו"ב כתב בספר ברכת ה' (חלק ד פרק ד הלכה
מצ) שאם התחדש קבר בבית הקברות, יש לברך
ברכת אשר יצר אתכם בדין אף בתוך שלשים יום,
ואפילו אם אינו רואה את הקבר החדש. ובהערה
152 ביאר שהברכה אינה על עצם ראיית הקבר,
אלא על זכירת חסדי ה' עם החיים והמתים,
והצדקת הדין על הקבורים שם, וכיון שרואה
קברים, נזכר מחסדי ה' עמם, וידוע לו שיש כאן
קבר חדש שעדיין לא בירך עליו, ולא הצדיק עליו
את הדין, צריך לברך. ע"כ. ודון מינה ואוקי
באתרין.

וע"ע במ"ב בבה"ל (סי' רנט) שכתב, הרואה את
הקשת, לא נתבאר אם בעינן דוקא שיראהו
בתמונת קשת, דהוא כחצי גורן עגולה, או אפילו
מקצת ממנו די. ע"כ. וכ"כ בספר הברית (דף נד
סע"א). אולם כמה אחרונים פליגי ע"ז, וס"ל דאף
אם רואה מקצת הקשת מברך עליו. ובספר חזו"ע

המ"צ (סק"מ). לפ"ז כל שידוע שנמצא במעמד זה
ששים רבוא, שפיר יכולים לברך ברכה זו, על
שבח הבורא שידוע מה בלב כל אלו האוכלוסין.
וע"כ למימר הכי, דאם איתא דבעינן שיראה את
כולם בראיה אחת, הוה ליה לפוסקים לכתוב זאת,
שהרי כמעט ואין זה מציאות, שיראו את כולם
בבת אחת (אלא ח"כ יעמוד על הר גבוה, ויהיו הקהל
נמוך נקעה ענקית), ואף שכתב הרמב"ם לישנא
דהרואה שש מאות אלף בני אדם "כאחד", והש"ע
נקט לישנא דהרואה ששים רבוא מ"שיראל
"ביחד", י"ל שכוונתם לומר שיהיו כולם ביחד
באותו מעמד, אך לעולם לא בעינן שיראה את
כולם בראיה אחת, ומזה שסתמו דבריהם, נראה
דאין הראיה מעכבת שיראה את כולם בראיה אחת,
אלא סגי במה שרואה חלקם, וידוע שנמצאים
במעמד זה ששים רבוא. ושוב התבוננתי וראיתי
שאדרבא הכי דייק לישנא דהרמב"ם שכתב
"כאחד", וכן לישנא דמרן הש"ע שכתב "ביחד".
דמשמע מזה שהעיקר שיהיו ביחד, ולא בעינן
שיראה את כולם, דאם לא כן אמאי הוסיפו תיבות
אלו, שהרי אם אמרו חז"ל שהרואה אוכלוסי
ישראל (ופרש"י ששים רבוא), אומר ברוך חכם הרזים,
ונימא דבעינן לראות את כולם, איש בל יעדר,
א"כ מה אטו להוסיף שצריך שיהיו כאחד או ביחד,
הרי הדבר פשוט שא"א לראות את כל הששים
רבוא אם אינם ביחד, ואם איתא שזה גופא אטו
לאשמועינן שצריך לראות את כולם איש בל
יעדר, הוה ליה למימר בהדיא דלא סגי אם נעדר
אחד מהקהל, ולא הוה להו למסתם סתומי,
ולהשאיר אותנו נבוכים בלב המדבר, אלא ע"כ
למימר דזה גופא אטו לאשמועינן דלא בעינן
למיחזי את כל הששים רבוא, אלא העיקר הוא
שיהיו שם מכוונסים ששים רבוא. עיין ודו"ק.
[ועיין בספר ברית יעקב סופר (יש סי' ז) שכתב
מפי סופרים ומפי ספרים "שכל דברי הרמב"ם ז"ל
הם בתכלית הדיוק, ויש לדקדק ולפלפל בדבריו
כאשר תוכל לדקדק בגמ' עצמה". ע"ש]. (א"ה).
לאחר כותבי זאת, התגלה לעיני דברי הירושלמי הנו' לקמן
והוצא צראשונים, שאין מציאות לראות בראיה אחת ששים

הבית, וראה את הכנוס של ששים רבוא, ברוך ברכת חכם הרזים, שהרי לא הוזכר התם שעלה על גב מעלה בהר הבית. ושו"ר בספר דקדוקי סופרים שהביא מדפוס ישן דלא גרסינן "על גב מעלה", וכ"נ גירסת רבנו מנחם, הובא בספר כסף משנה (שס), והרי הוא כמבואר. ויתרה מזו הביא שם גירסא מכ"י פ' השכים "ומצא" אוכלוסא בהר הבית, אמר ברוך חכם הרזים. ומבואר מזה דסגי בהמצאות הששים רבוא, ואף שאינו רואה את כולם. ועוד י"ל דהאי על גב מעלה בהר הבית, קאי על עם ישראל שהיו על גב מעלה בהר הבית, ולא קאי על בן זומא. וע"כ למימר כפי אחד מהפירושים הנ"ל, שהרי לפי המציאות של הר הבית, קשה לומר שכל הששים רבוא, יראו בבת אחת (וצפרט לפי הגירסא של הירושלמי שראה את האוכלוסא צירושלים, ודבר ידוע דאיכא נחיש רזים נחוכי ירושלים המסתירים את שדה הראיה של ששים רבוא), והטעם שהוא בלבד בירך ברכה זו, משום דאיהו ידע לשער דאיכא התם ששים רבוא, משא"כ שאר אינשי, ולא היה לו אפשרות להודיע לכלל הצבור דאיכא התם ששים רבוא. ויש מקום לומר שאין כוונת הגרי"ח זצ"ל בספר בניהו הנ"ל דבעינן לראות את כל הששים רבוא, אלא שע"י שעמד במקום גבוה, ידע בבירור דאיכא התם ששים רבוא, ומ"ש אבל אם עומד בתוכם, שאין הריבוי בעיניו, לא היה מברך. ר"ל שאם היה עומד בתוכם, שאז אין הריבוי ברירא ליה, בכה"ג לא היה מברך. ועכ"פ מאחר ומסתברא שאין הראיה מעכבת, וכנ"ל, שפיר דמי לברך ע"ז.

וכן בקודש חזיתיה להגרש"ז אורבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' לא אות כז) שהובא שם שאלתו של הרב שמואל הומינר זצ"ל (א"ה). כנראה דמר ניהו מח"ס עולם תמיד) וז"ל, לכבוד וכו' השי"ת יזכנו מהרה לקבל פני משיח, ונברך אי"ה ארבע ברכות: א. ברוך... חכם הרזים, "שבדאי יהיה שם ששים רבוא מישראל", וכהנה וכהנה עד אין מספר. ב. ברוך... שחלק מחכמתו ליראיו. ג. ברוך... שחלק מכבודו ליראיו. ד. ברוך... שהחיינו. ויש להסתפק אם ברכה ב. ג. אולי אפשר לכלול ביחד שחלק מחכמתו ומכבודו ליראיו, או

ברכות (עמוד מעג) העלה שהמברך יש לו על מה לסמוך. ע"ש. אולם העיר ידידנו הרה"ג רבי אברהם יקותיאל אוהב ציון שליט"א בעמ"ס שו"ת יעלת חן, דעד כאן לא קאמר המ"ב שאין לברך רק על ראיית הקשת בשלימותה, כי אם היכא שבמציאות הקשת אינה נראית כי אם במקצת מהקשת, אולם היכא שנראית בשלמותה, אלא שישנם הרים וכיו"ב שמסתירים את המשך ראיית הקשת, שפיר דמי לכו"ע לברך ע"ז. ומינה דאף לגבי נ"ד שאין הפסק הבתים מעכב את ברכת חכם הרזים, אם ידוע לנו דאיכא התם ששים רבוא. עכת"ד.

אולם העירו כמה ת"ח ממאי דאמרו שם בגמ' בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר ברוך חכם הרזים. (ו"ל פירוש הגמ' מהדורת שוטנשטיין: על גב מעלה בהר הבית - מעל גרם המדרגות העולות להר הבית, אשר משם ניתן היה לראות את המוני עולי הרגל נאספים לירושלים וכו'). ומזה שעלה על גב מעלה בהר הבית, ש"מ דבעינן שיראה את כל הששים רבוא. ושכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספר בניהו (הנדפס מכ"י מהדורת סאלס, ואינו נמצא במהדורה הנפוצה שנדפסה בחיי המחבר) וז"ל, ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית. קשה, למה הוצרך לפרש המקום. ונ"ל בס"ד, בא ללמד שלא בירך הברכה, אלא מפני שהיה עומד במקום גבוה, וראה כל הראשים שלהם בעיניו, אבל אם עומד בתוכם, שאין הריבוי בעיניו, לא היה מברך. עכ"ל. אולם יד הדוחה, שלא עלה להר הבית כדי לראות את האוכלוסא, אלא כאשר הזדמן לו לראות את האוכלוסא, בעת שהיה על גב מעלה בהר הבית, בירך ברכת חכם הרזים, ולעולם אף אם היה נמצא שלא במקום גבוה, אלא שהיה ידוע לו שיש בכנוס ששים רבוא, היה מברך ברכת חכם הרזים. וכן מוכח ממה שאמרו בירושלמי ברכות (פרק ט הלכה א) בן זומא כשהיה רואה אוכלוסין בירושלים, אומר ברוך חכם הרזים. וגם בתוספתא ברכות (פרק ו הלכה ה) איתא בן זומא כשראה אוכלוסין בהר הבית, אמר ברוך חכם הרזים. ומשמעות הדברים שלא הלך במיוחד לראותם ממקום גבוה, אלא כשהיה בירושלים או בהר

יתגלה באיזה בקעה ענקית, ששום בית לא מסתיר את כל הששים רבוא, ועוד שצריך שהששים רבוא יעלו לפי הסדר לראש הצוק, כדי לברך ברכה זו, אשר מסתמא יערוך כמה ימים ושבועות, ואילו איהו קאמר שיברכו ברכה זו, מיד בעת קבלת פניו, ובכל מקום ומקום שימצא. וזה פשוט וברור].

ותוך כדי שהעולם רועש וגועש שחלילה נכשלו הקהל בברכה לבטלה, מן השמים אנהרינהו לעינין למ"ש במשנה נדרים (נד:): נדרי הבאי, אמר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כעולה מצרים. והעירו על כך בירושלמי (פרק ג ריש הלכה ז) וז"ל, איפשר שלא עבר בה כעולי מצרים, אלא כן אנן קיימין בראייה אחת. והא לוליינוס מלכא כד נחית לתמן נחות מאה כ' ריבויין, אלא אכן אנן קיימין בראייה אחת. ע"כ. ופירש בקרבן העדה, ופריך אפשר שלא עבר בדרך זה כעולי מצרים בתמיה, הא אפשר שעברו כל כך בני אדם, ולמה תנן שהוא נדרי הבאי. אלא הכא במאי עסקינן באומר שראה בראייה אחת בדרך הזה עם רב כעולי מצרים, וזהו מן הנמנע: והא וכו'. כלומר דאלת"ה קשיא, והא המלך לוליינוס כשירד לבבל, ירדו עמו ק"כ רבוא בני אדם שהוא כפל כיוצאי מצרים, אלא ודאי כדשנינן שאומר ס' רבוא בראייה אחת. ע"כ. ודברי הירושלמי הובאו בחידושי הרשב"א, ובמאירי, ובנ"י בשם הריטב"א, ובר"ן שבועות (כט:). ובחידוש רבי אברהם מן ההר (נד"ס סט) כתב, דאם אמר קונם אם לא ראיתי כעולה מצרים בראייה אחת, דלוקה משום שבועת שוא, דדבר שאי אפשר הוא. ודברי הירושלמי והראשונים הנ"ל, היו בהעלם עין מדברי הט"ז יו"ד (סי' רלג סעיף סק"ז) שהעיר על מ"ש שם בש"ע יו"ד (סעיף ד) נדרי הבאי כיצד, כגון שאמר קונם ככר זה עלי, אם לא ראיתי כיוצאי מצרים. ע"כ. והעיר ע"ז הט"ז דהא אפשר שראה ששים רבוא, וכמו שאמרו הרואה ששים רבוא מישראל ביחד, אומר ברוך חכם הרזים, אלא ע"כ למימר דגרסינן "בדרך הזה", והיינו שמפורסם הוא שלא היו שם ס' רבוא באותו דרך. ע"כ. וחזינן מינה שהבין, שברכת חכם הרזים היא על ראיית כל הששים רבוא, איש

אולי הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. ע"כ. והגרש"ז זצ"ל נשא ונתן בשאלתו, ומסיק דאין לכלול ביחד שחלק מחכמתו ומכבודו ליראיו [א"ה. וכ"כ בספר כרם שלמה (סי' רנד) בשם שו"ת מהרא"ף (סי' רלז), אולם בספר פתח הדביר (שס סק"ט) מסיק דשפיר דמי לכללם בברכה אחת. ע"ש. ובספר רוח חיים פלאג"י (שס סק"ג) כתב וז"ל, מלך וחכם מברך שתיים, כן פסק בספר כרם שלמה, ועמ"ש הרב פתח הדביר בזה. עכ"ל. ולכאורה נראה שנוטה יותר לדעת הרב כרם שלמה], ולא העיר אודות מ"ש בענין ברכת הרזים "שבודאי יהיה שם ששים רבוא מישראל" דאין זה מכוון, אלא בעינן לראות את הששים רבוא, וש"מ דקיבל את דבריו בפרט זה. וכן ראיתי בספר פסקי תשובות (סי' רנד הערה 38) שהביא את מ"ש בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל שבעת ראיית פני המשיח נברך אי"ה ארבע ברכות: א. ברוך... חכם הרזים, "שבודאי יהיה שם ששים רבוא מישראל" וכו'. ע"כ. עיין ודו"ק. והשתא ממה שכתב שיש לברך על ראיית פני משיח צדקנו ברכת חכם הרזים, משום "שבודאי יהיה שם ששים רבוא מישראל", מוכח מזה דלא בעינן לראות את כולם בראייה אחת, אלא העיקר שיהיה שם ששים רבוא מישראל. גם בספר שער העין (סי' לד) הביא בשתיקה את מ"ש בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל שבעת ראיית פני משיח נברך אי"ה ברכת חכם הרזים, "שבודאי יהיה שם ששים רבוא מישראל". ע"כ. [ואיהו סותר עצמו ממ"ש בספר שער העין הנ"ל להסתפק אם הברכה היא על ראיית כל הס' רבוא, או סגי לראות חלקם וכו"ל, והערתי זאת למחבר נר"ו, והשיבני דאיהו הבין שאין ראייה ממ"ש בשו"ת מנחת שלמה "שבודאי יהיה שם ששים רבוא מישראל" דסגי בכינוס האנשים, אלא בעינן לעלות על מקום גבוה ולראות את פניו. ע"כ. אולם במכת"ר דבריו אינם מחוורים כי שפתי הרב מנחת שלמה ברור מיללו שיברכו ברכה זו מיד בעת הכינוס של כלל ישראל, ואילו לפי דבריו בעינן שיעלו כולם על צוק גבוה אחד אחרי השני כדי לראות את כל הששים רבוא, והוא דבר שכמעט אינו מציאותי, חזא שצריך שהמשיח

ה', מיד בבוא השאלה לידך אפילו בחמורות, ולא תתיירא שבחיפזון תחטיא המטרה. והשיב לו, ידעתי בני ידעתי כי לא דבר קטן הוא, ושמעתתא בעי צלותא, אבל דע בני בכל דור ודור העמיד ה' איש על העדה אשר יצא לפניהם להאיר להם הדרך להשיב על שאלותם, ולהתיר ספיקות שלהם, ויען כי רובם ככולם שואלים דבר ה' מפי, נראה בעליל כי מן השמים מסכימים על זה, וב"ה למדתי ככל הצורך וכוונתי בלתי לה' לבדו ולא לזולת, ע"כ אינני חושד להקב"ה שיכשלני ח"ו, ובוודאי יסכים להוראתי, ואם הראיה לפעמים אינו אמת, מ"מ הדין אמת הוא. ע"כ. וע"ש עוד מ"ש בזה. וללא ספק שההגדרה שאמר החת"ס "אבל דע בני בכל דור ודור העמיד ה' איש על העדה אשר יצא לפניהם להאיר להם הדרך להשיב על שאלותם, ולהתיר ספיקות שלהם, ויען כי רובם ככולם שואלים דבר ה' מפי, נראה בעליל כי מן השמים מסכימים על זה" היא הולמת את גדול הדור הגר"ח קנייבסקי שליט"א, משום שלאחר פטירת הגאונים הגרי"ש אלישיב והגר"ע יוסף זצ"ל, רוב ככל העולם פונה אליו, לשמוע את מוצא פיו, ולמפורסמות אין צריך ראייה, ולפ"ז לו נאה ולו יאה לומר עליו את הגדרת החת"ס הנ"ל. וע"ע מ"ש בזה בשו"ת ברכת יהודה (מלק 3 חיו"ד סי' יג ד"ה גזר). ודו"ק. ועכ"פ כאן לגבי נ"ד ששאלו את מוצא פיו, ועשו מעשה ע"פ הוראתו, ללא ספק שעליו יש לומר דאיהו גברא דמריה סייעיה שלא הורה חלילה הוראה בטעות לכלל ישראל.

מסקנא דמילתא: הרואה ששים רבוא מישראל ביחד, אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים, ומבואר בגמ' ובפרש"י פירוש כוונת ברכה זו, שאין דעתן של בני האדם דומין זה לזה, ואין פרצופיהן דומין זה לזה, והוא יודע מה בלב כל אלו האוכלוסין (ופירוט המילה "הרזים", הוא מלשון "רו" דהיינו שידע מה כלל כל אלו האוכלוסין), ולפ"ז מסתברא דאף אם אינו רואה את כולם בראיה אחת, מ"מ מאחר ויודע שבמעמד זה נמצאים ששים רבוא, שפיר דמי לברך ברכה זו. והכי דייק לישנא דמרן בש"ע שכתב הרואה ששים רבוא מישראל ביחד וכו'. ומשמע מזה שהעיקר שיהיו ביחד, ולא בעינן

בל יעדר. אולם נעלם מיניה לפי שעה מאי דמבואר להדיא בירושלמי ובראשונים הנ"ל, היפך דבריו. וכן העיר מזה הרב קרבן העדה בספרו שירי קרבן על הירושלמי. וכן ראיתי עוד בספר כסא אליהו בסוף הספר בקו"א בחיו"ד (סי' נלג) שכתב בשם כ"י לאחד קדוש שתפס בזה על הט"ז מדברי הירושלמי המובא בחידושי הרשב"א הנ"ל. והשתא ע"פ על האמור, ע"כ למימר דמאי דאמרו חז"ל שהרואה אוכלוסא מברך חכם הרזים, לא מיירי שרואה את כל הששים רבוא, שהרי הוא דבר שאינו מציאותי, אלא מיירי בידע דאיכא הכא בכינוס זה ששים רבוא. וכן ראיתי לגאון רבי מרדכי ווינקלר זצ"ל בעמ"ס שו"ת לבושי מרדכי, בספר לבושי מרדכי על נדרים (סג) שהעיר על דעת הט"ז מדברי הירושלמי, ולפ"ז כתב שם שכדי לברך ברכת חכם הרזים, סגי שיראה החיל מצדם, או לפניהם, רק שיהיו מקובצים יחד, והוא רואה על פניו, אבל רק אפס קצהו ולא כולם. ע"ש.

ולפענ"ד נראים הדברים מוכרעים אף אילו לא נתגלה לעינינו דברי הירושלמי הנ"ל, אולם כדי להשקיט שאון גלים, שפקפקו בהוראה זו, מן השמים אנהרינהו לעיינין לדברי הירושלמי ורבותינו הראשונים, כדי שלא יתלו בוקי סרקי בגדול הדור, שחלילה יצאה תקלה מפיו.

והשתא בהגלות נגלות כל הראיות שכתבנו, וע"פ הדקדוק בלשון הרמב"ם והש"ע, ועל צבאם דברי הירושלמי ורבותינו הראשונים, שפיר הורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א, שיש לברך ברכת חכם הרזים אף אם לא רואים את כל הששים רבוא. ושוב שמעתי מכמה ת"ח חשובים, שלאחר שנודע להם ממה שציינתי לדברי הירושלמי והראשונים הנ"ל, נחה ושקטה רוחם. וללא ספק אם רוב ככל הצבור הנמנה על לגיון של ת"ח חשובים, ברכו ברכה זו בשו"מ, וכפי שהורה גדול הדור הגר"ח קנייבסקי שליט"א, שחלילה לא יצאה תקלה על ידו. ונודע מ"ש הגר"ש סופר זצ"ל בספר חוט המשולש (עמוד 15): פעם שאל בעל הכתב סופר את אביו בעל החת"ס, אבי היאך אתה מרהיב בנפשך עוז להורות חצים למרחוק, ולהשיב לשואלים דבר

ע"כ. אולם נראה שכוונתו לילדים שהגיעו לגיל דעה].

אולם מה ששמענו שגם באמריקא יתאספו השבוע רבבות בני ישראל, לעצרת תפלה וזעקה ומחאה על תוכנית הממשלה לגייס את בני הישיבות, ואם יסרבו, יכנסו לכלא, ה' ישמור ויציל, יש להעיר שאף אם יהיו שם ששים רבוא, שלא יברכו ברכה זו, מאחר וברמב"ם (ס) איתא דבעינן שיהיה בארץ ישראל, ואף שיש חולקים ע"ז, מ"מ מידי סב"ל לא יצאנו, ולפיכך יברכו ברכה זו בלי שם ומלכות. וכ"כ בספר כה"ח (ס"ק טו). וע"ע מ"ש בזה בספר הלכה ברורה (סס הלכה ט). ודו"ק. [ובספר הצ"ח (נח: ד"ה אגה) ביאר את טעמו של הרמב"ם, לפי שאוירא דא"י מחכים, ולכן מן הסתם יש במספר הזה כל הרזים, אבל רבי חנינא שבירך ברכה זו על שני החכמים, ואף שהיו בחו"ל, האי טעמא משום שהיה מכיר כן ע"פ חכמת הפרצוף, שיש בהם את כל הרזים].

[וללא ספק שבמעמד נשגב זה אשר זכינו לברך בו את ברכת חכם הרזים, יש בו ניצנים המרמזים על ההכנה לקבלת פני משיח צדקנו, אשר נזכה לברך שוב ברכה זו בעת קבלת פניו, השתא בעגלא ובזמן קריב, וכנ"ל בשם שו"ת מנחת שלמה. שוב שמעתי שבספר קול התור הובא בשם הגר"א שאם יתכנסו ששים רבוא בשערי ירושלים ויבקשו את הגאולה, זהו סימן לביאת הגואל. ועוד יש להעיר שאם נזכה שבמוצאי השמיטה הקרוב יתגלה משיח בן דוד, ממילא שנה זו שהיא שנה השישית לשמיטה, היא שנת קולות, וכמבואר בגמ' סנהדרין (יז), ופרש"י (ד"ה נשטית) קולות שבן דוד בא. ע"כ. וזו היתה התחושה של כל אדם שנכח בעצרת זו, דהשתא קאתי מר, והוא בחינת "שנת קולות"].

שיראה את כולם בבת אחת. עיין ודו"ק. וכמובן שיש לברך ברכה זו בשו"מ, וכפי שהובא גם בש"ע הנ"ל, שהרי כל ברכה שאין בה שו"מ, אינה ברכה. ועיין בשו"ת ברכת יהודה (ח"א חא"ט סי' יג). ודו"ק. ושוב הראוני מ"ש הרמב"ן בספר תורת האדם (נענין הרפואה) שכל ברכות הראיה הנז' בגמ' ברכות הם בשו"מ, והביא ראיה לזה ממה שאמרו במדרש תנחומא (פרשת פנחס) אם ראה אוכלוסין של בני אדם אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים. וע"ע בחידושי הרד"ל על מדרש רבה (נמדנר פרק כ"א סי' ג). ודו"ק. וברכה זו אין חיוב לברכה מיד בעת המצאות הששים רבוא, אלא אפשר לברכה כל זמן שנמצאים שם עדיין ששים רבוא. ועיין בשו"ת ברכת יהודה (ח"ד חא"ט סי' כז). ודו"ק.

וע"פ האמור נראה שגם מ"ש בספר שער העין (סס) להסתפק אם נשים וטף מצטרפים לששים רבוא, לפי מה שפירש הרא"ה בפירוש הגמ' הנ"ל, שבשש מאות אלף מישראל כלול כל הדעות והפרצופין, ולכן ניתנה התורה בס'. ולפ"ז י"ל דבעינן כמו במתן תורה ס' רבוא גברים, די"ל דדעת נשים אינה חשובה לענין זה. ע"ש. אולם לפי דברינו הנ"ל, נראה לפענ"ד שאף נשים וילדים ברי דעת, הם בכלל המנין, שכל מטרת הברכה כאן אינה אלא לשבח את הבורא, שיודע מה בלב כל אלו האוכלוסין. ושו"ר בספר פסקי תשובות (נהערה 11) שכתב וז"ל, ומסתימת הפוסקים משמע שמספר זה יכול לכלול בין אנשים ובין נשים, ואולי גם טף, וצ"ע. עכ"ל. ונראה דמ"ש וצ"ע, קאי על הטף דסליק מיניה בלישנא דאולי, אולם לפענ"ד נראה שלגבי טף, יש לחלק בגיל של ברי דעת. [שו"ר בתשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א שהתפרסמה בכתבי העתי"ם שהורה שנשים וילדים מצטרפים לששים רבוא.

הופיע ויצא לאור הספר החשוב

שו"ת "ויאמר משה" חלק שני

תשובות חקרי הלכה וחידושי דינים בענינים אקטואליים בעניני אור"ח ואבהע"ז

מאת הגאון הרב משה ירדני שליט"א

את הספר ניתן להשיג (במחיר מיוחד עבור מנויי "יתד המאיר"), בטל': 052-7112339